

Chrząszcze
(*Coleoptera*)

Boros schneideri (PANZER, 1796)

Ponurek Schneidera

owady, chrząszcze, ponurkowate, *Boridae*

Opis gatunku

Ciało długości 10–14 mm, brunatne lub ciemnobrunatne, błyszczące, nieowłosione, w zarysie smukłe i wydłużone, wypukłe.

Głowa duża, o kształcie owalnym, wyraźnie i dość gęsto punktowana. Oczy duże, wypukłe, okrągławe, z przodu z lekkim wcięciem. Policzki przed oczami wykształcone w formie wystających listewek, osłaniających od góry nasadę czułków. Czułki 11-członowe, poszczególne człony krótkie, mniej więcej tak długie, jak szerokie. Końcowe trzy człony szersze od poprzednich, tworzą wyraźną butawkę. Przedplecze o bokach zaokrąglonych, z wierzchu lekko przyplaszczone. Pośrodku jego nasady i po bokach w czę-

ści środkowej znajdują się 3 okrągłe wgniecenia. Brzegi boczne z wyraźnymi, listewkowatymi krawędziami. Punktowanie gęste, poszczególne punkty dość duże.

Tarczka mała, półokrągła. Pokrywy z punktowaniem układającym się w lekko zagłębione rzędy, których regularność jest zaburzona przez dodatkowe punkty leżące pomiędzy nimi. Nasada pokryw z wystającymi guzami barkowymi, wierzchołek pokryw zaokrąglony. Owad latający, ukryte pod pokrywami skrzydła błoniaste dobrze wykształcone.

Nogi dość smukłe. Przednie i środkowe stopy złożone z 5 członów, stopy tylne są 4-członowe.

Dymorfizm płciowy jest słabo zaznaczony; samce są zwykle nieco mniejsze od samic.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

Przez swoją wielkość i wygląd *Boros schneideri* jest gatunkiem bardzo charakterystycznym i trudnym do pomylenia z innymi. Podobne kształtem chrząszcze z rodzaju *Corticeus* (rodzina czarnuchowate – *Tenebrionidae*) są o połowę mniejsze, mają małą głowę i krótsze czułki o grubszych, poprzecznych członach. Od podobnego pokrojem i wielkością gąszczyna brodatego *Serropalpus barbatus* z rodziny śniadkowatych (*Melandryidae*) różni się m.in. kształtem czułków (zakończonych butawką) i okrągłym przedpleczem.

Właściwości biologiczne

Cykl rozwojowy

Pełny cykl rozwojowy u tego gatunku trwa 2 lata. Samice wiosną składają jaja w szczeliny kory martwych i zamierających drzew. Larwy żerują w warstwie gnijącego tyka i w wierzchnich warstwach drewna pni i konarów (zarówno drzew stojących, jak i ich fragmentów leżących na ziemi), często wykorzystując w tym celu chodniki różnych innych owadów kambio- i ksylofagicznych. Po przezimowaniu i ukończeniu żerowania larwy nie budują osobnej kolebki poczwarkowej, lecz przepoczwarczają się w szczelinach kory na przedłużeniu chodników larwalnych, w okresie od lipca do sierpnia. Stadium poczwarki trwa od tygodnia do 10 dni. Wylęgłe w lecie chrząszcze nie opuszczają od razu żerowisk, lecz zimują przynajmniej do kwietnia następnego roku w ich pobliżu pod korą, skąd wychodzą dopiero na wiosnę.

Wrażliwość

Brak dokładniejszych badań w tym zakresie. Obserwacje wskazują na znaczną płochliwość i natychmiastowe ukrywanie się w chodnikach i otworach wylotowych innych owadów po zauważeniu przez nie ruchu w pobliżu miejsca przebywania.

Aktywność

Dorosłe chrząszcze prowadzą prawdopodobnie nocny tryb życia, wtedy bowiem obserwowano je chodzące po pniach drzew żywicielskich. W dzień przebywają w szczelinach drewna i kory oraz w opuszczonych chodnikach innych owadów, dlatego są trudne do wypatrzenia w terenie dla przypadkowego obserwatora.

Sposób odżywiania

Jako larwa odżywia się próchniejącym drewnem drzew iglastych i liściastych, różnymi szczątkami organicznymi i grzybami rozkładającymi drewno, obserwowano również drapieżnictwo w stosunku do innych owadów podkoryowych. Wśród roślin żywicielskich wymienia się przede wszystkim sosny, a niekiedy też inne drzewa iglaste (świerk, jodła) oraz liściaste (brzoza, dąb, lipa, olcha, wierzba iwa, osika). Nie ma danych odnośnie do składu pożywienia postaci doskonałych ani sposobu żerowania. Ponieważ jednak chrząszcze dorosłe przebywają w tych samych środowiskach co ich larwy, można przypuszczać, że i skład ich pokarmu jest podobny.

Właściwości ekologiczne

Ponurek Schneidera zaliczany jest do reliktyw lasów pierwotnych. Występuje w lasach o charakterze zbliżonym do naturalnego, zwykle z dużym udziałem sosny. Wymagane warunki dla jego rozwoju to przede wszystkim obecność w drzewostanie starych, zamierających lub obumarłych drzew, z którymi jest związany całym swoim cyklem życiowym. Nie są znane dokładne wymagania tego gatunku odnośnie do temperatury i wilgotności, należy jednak przypuszczać, że jako gatunek borealny, związany ze środowiskiem próchniejącego drewna, odznacza się dużą tolerancją niskich temperatur i preferuje mikrośrodowiska o umiarkowanej lub dużej wilgotności.

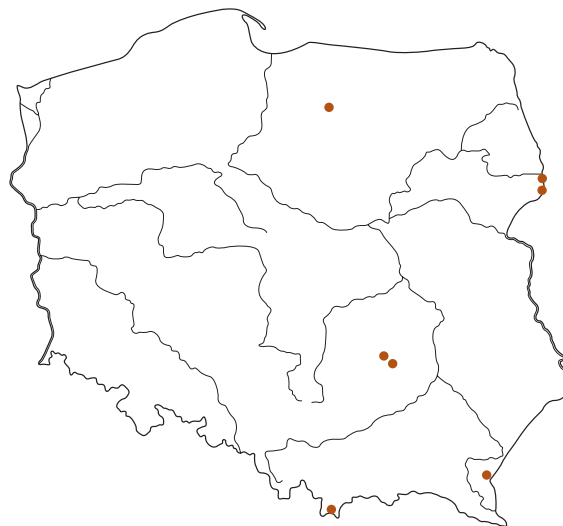
Siedliska z Załącznika I, mogące wpływać na działania ochronne

91 – Lasy strefy umiarkowanej Europy

Rozmieszczenie geograficzne

Gatunek ten jest rozsiedlony w północnej Palearktyce od Japonii przez Syberię po Europę wschodnią (Rosja, Ukraina) i Północno-Wschodnią (Laponia, Finlandia, Szwecja, Łotwa, Litwa, Białoruś). Notowany był także z pojedynczych, izolowanych stanowisk w Europie Środkowej (Polska, Słowacja), a najdalej na południe stwierdzony był w Siedmiogrodzie (Rumunia). Z terenu Polski znane były okazy już z końca XVIII wieku (Ostróda na Mazurach); prawdopodobnie właśnie na ich podstawie gatunek ten został opisany przez G. Panzera. Oprócz Pojezierza Mazurskiego, ponurek znany jest także z Puszczy Białowie-

skiej, Gór Świętokrzyskich (Góra Chełmowa, okolice Bodzentyna), Tatr i Pogórza Przemyskiego (góra Turnica). Dane te pochodzą z różnych okresów czasowych XX wieku; najnowsze potwierdzone jego stanowiska znajdują się w Puszczy Białowiejskiej.

Status gatunku

W Polsce jest objęty ochroną prawną. Dz.U. 2004 r., Nr 220, poz 2237

Umieszczony na polskiej Czerwonej Liście Zwierząt Ginących i Zagrożonych oraz w przygotowywanym II wydaniu Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt ze statusem EN (zagrożony).

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Większość znanych krajowych stanowisk znajduje się na terenach chronionych (parki narodowe: Białowiecki, Świętokrzyski i Tatrzański).

Przemiany i stan populacji w skali kraju, potencjalne zagrożenia**Przemiany i stan populacji**

Na początku XX wieku po raz pierwszy zwrócono uwagę, że gatunek ten w obrębie swojego zasięgu występuje rzadko i sporadycznie, a na niektórych stanowiskach wyginął całkowicie. Tendencja ta utrzymała się aż do chwili obecnej. Świadczy o tym brak aktualnych potwierdzeń występowania ponurka na większości środkowoeuropejskich stanowisk, mimo że w ostatnich latach nastąpiło duże ożywienie badań faunistycznych w Polsce i krajach sąsiadujących. Ponieważ nie widać oznak odwrócenia tendencji spadkowych, należy liczyć się z dalszym regresem zarówno w zakresie liczebności, jak i ilości stanowisk *Boros schneideri* w naszym regionie.

W Polsce jedynie jej północno-wschodnia część leży na skraju zwanego zasięgu tego gatunku, wszystkie pozo-

stałe stanowiska (jak również inne w Europie Środkowej) mają prawdopodobnie charakter reliktowy i są mocno rozproszone. Subpopulacje tam występujące są nieliczne, a co za tym idzie, o słabej kondycji i potencjale rozrodczym. W Puszczy Białowieskiej, gdzie współcześnie ten gatunek jest obserwowany na kilku stanowiskach, również występuje w niewielkich ilościach. Mimo braku dokładnych badań można przypuszczać, że w Polsce gatunek ten jest skrajnie nieliczny.

Potencjalne zagrożenia

Głównym powodem postępującego zaniku stanowisk ponurka Schneidera jest dominujący powszechnie w naszym regionie typ lasu gospodarczego, który nie zapewnia warunków koniecznych dla rozwoju tego gatunku, a przede wszystkim dostatecznej ilości materiału lęgowego. Drzewostany w użytkowanych gospodarczo lasach mają zwykle zarówno ubogi skład gatunkowy, jak i dość młody wiek. Dla rozwoju gatunków takich, jak, omawiany, najistotniejsza jest obecność drzewostanów w fazie terminalnej (naturalnego obumierania drzew z powodu wieku), której brak w lasach gospodarczych, gdyż ze względów ekonomicznych drzewa ścinane są znacznie wcześniej. Przykładowo, tzw. wiek rębności dla sosny zwyczajnej został wyznaczony na 100–120 lat, podczas gdy drzewa te żyją od 300 do 400 lat (Gutowski i Bucholz, 2000). Także stosowane w drzewostanach tzw. zabiegi sanitarne i pielęgnacyjne (usuwanie drzew martwych i zamierających) pogłębiają dodatkowo niedobór bazy lęgowej. Wszystkie te czynniki sprawiają, że populację *Boros schneideri* w Europie Środkowej należy uznać za silnie zagrożoną

Propozycje działań ochronnych

Propozycje względem siedliska gatunku

Jedyną skuteczną formą ochrony tego gatunku jest ochrona jego biotopów. Powinna mieć ona charakter bierny (z wykluczeniem ingerencji człowieka) i obejmować jak największy obszar wokół miejsca stwierdzenia danego gatunku w celu zapewnienia możliwości swobodnego rozwoju i rozprzestrzeniania się populacji. Szczegółowe zasady ochrony populacji *Boros schneideri* nie odbiegają w tym przypadku od zaleceń ochronnych dla innych owadów leśnych związanych z lasami o charakterze zbliżonym do naturalnego, podanych przez Gutowskiego i Bucholza (2000). Spośród nich, najważniejsze dla omawianego gatunku są następujące:

- należy zaprzestać wycinania drzew posuszowych i usuwania drewna w istniejących leśnych rezerwach z ochroną częściową;
- w lasach gospodarczych należy ograniczyć wycinanie starych drzew, zwłaszcza zaprzestać wszelkich cięć w pozostałych jeszcze resztkach lasów naturalnych;

- w użytkowanych gospodarczo drzewostanach należy pozostawiać pewien procent drzew martwych (z różnych gatunków) aż do ich całkowitego rozkładu. Szacuje się, że objęściowo powinno być to od 10 do 28 m³ na 1 ha, przy czym istotne jest, aby w tej liczbie uwzględnić także drewno grubowymiarowe (o średnicy powyżej 40–50 cm). Takich grubych drzew powinno pozostać 4–7 na 1 ha.

Propozycje względem gatunku

Ze względu na skryty tryb życia, stosunkowo niewielkie rozmiary ciała i rozproszone występowanie gatunek ten nie jest bezpośrednio narażony na wyłapywanie i nie stanowi obiektu handlu kolekcjonerskiego. Byłoby natomiast rzeczą korzystną przeprowadzenie wśród służb leśnych i ochrony przyrody kampanii informacyjnej pozwalającej rozpoznawać ten gatunek i uwrażliwić na ochronę jego siedlisk osoby odpowiedzialne za gospodarkę leśną na danym terenie.

Wpływ działań ochronnych na inne gatunki

Ewentualne działania ochronne podjęte dla zachowania siedlisk *B. schneideri* będą miały również bardzo korzystny wpływ na populacje wielu współwystępujących z nim gatunków saproksylicznych (w szczególności grzybów i bezkręgowców).

Doświadczenia i kierunki badań

Jak już wspomniano, gatunek ten ma na terenie Polski tylko kilka stwierdzonych stanowisk, przy czym poza Puszczą Białowieską dane te pochodzą sprzed 40 lub więcej lat. Istnieje więc pilna potrzeba badań, mających na celu weryfikację rozsiedlenia *Boros schneideri* w naszym kraju, w tym przede wszystkim podjęcie próby odszukania go na wykazywanych dawniej stanowiskach (strefa reglowa Tatr, Góry Świętokrzyskie, Pogórze Przemyskie).

Monitoring naukowy

Ze względu na słabą znajomość aktualnego rozsiedlenia gatunku na terenie kraju, zasady ewentualnego monitoringu będą możliwe do opracowania dopiero po dokładnym ustaleniu obecnych miejsc jego występowania i przynajmniej przybliżonej wielkości zasiedlających je subpopulacji.

Bibliografia

- BURAKOWSKI B., MROCZKOWSKI M. & STEFAŃSKA J. 1987. Chrzęszcze *Coleoptera. Cucujoidea*, cz. 3. Katalog Fauny Polski, 23, 14: 1-309.
- GUTOWSKI J. & BUCHHOLZ L., 2000. Owady leśne – zagrożenia i propozycje ochrony. W: Ochrona owadów w Polsce

1920

u progu integracji z Unią Europejską. Wiad. Entomol., 18, Supl. 2: 43–72.

HORION A., 1956. Faunistik der mitteleuropäischen Käfer. Band V: *Heteromera*. Ent. Arb. Mus. Frey München, Sonderband: 1–268.

KUBISZ D. 2004. *Boros schneideri* (Panzer, 1796). W: GŁOWACIŃSKI Z., NOWACKI J. (red.) Polska Czerwona Księga Zwierząt, Bezkręgowce. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków – Poznań, 448pp.: 139–140

PAWŁOWSKI J., KUBISZ D. & MAZUR M., 2002. Coleoptera chrząszcze, s. 88–110. W: Głowaciński Z. (red.) Czerwona lista zwierząt ginących i zagrożonych. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków, 155 pp.

TEBNICKA Z., 1991. Czarnuchowate – *Tenebrionidae*, *Boridae*. Klucze do oznaczania owadów Polski, cz. XIX Chrząszcze – *Coleoptera*, z. 91: 1–93.

Daniel Kubisz